

Fra sværdet til biomagten

Besvarelse af spørgsmål 11: Fremstil og diskuter Foucaults tese om erstatningen af 'at lade dø eller holde i live' med 'at lade leve eller sende i døden' i kapitlet *Retten til døden og magten over livet* fra Viljen til viden.

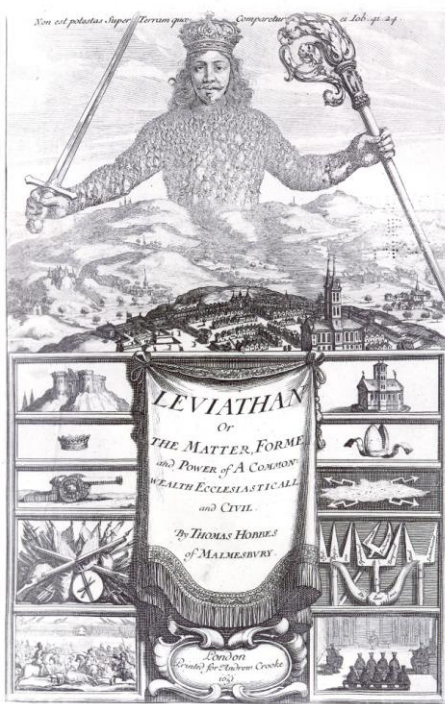
Af Anne Brockenhuus-Schack

Kontinental filosofi
Efterår 2009
Åbent Universitet
Underviser: Lars Östman

Michel Foucaults sondring i kapitlet Retten til døden og magten over livet i *Viljen til viden* (1) mellem 'at lade dø eller holde i live' og 'at lade leve eller sende i døden' kan kort karakteriseres som den forskel, han påpeger, mellem 'sværdet' og hans begreb 'biomagten'. Denne væsensforskell, de indholdsmæssige og historiske betingelser, der aftegner sig i de to begreber samt de følgevirkninger, det får, vil jeg gøre rede for i det følgende. Herunder vil jeg også komme ind på 'seksualitetsinstallationen', der ligeledes er et af Foucaults begreber. Afslutningsvis vil jeg i et kortere diskussionsafsnit tage spørgsmålet op om, hvor magten skal søges.

Sværdet som symbol

Sværdets symbolik er den suveræne magt, blodet, loven, krigen og døden. Et delvist billede her på er kobberstikket på forsiden af den engelske filosof Thomas Hobbes' værk *Leviathan* (2). Dette mytologiske uhyre optræder flere steder i Det gamle Testamente (Jobs Bog, kap. 3 og Esajas' Bog, kap. 27) som Guds ypperste skabning til at herske over andre. På illustrationen kan man se den af menneskekroppe sammensatte og kronede suveræn med sværdet i højre hånd højt hævet over landskabet.

Den suveræne magts ret til liv og død finder Foucault imidlertid helt tilbage i den romerske, juridiske ret til at herske over børns og slavers liv og død – *patria potestats* – der ligeledes blev tillagt såvel den verdslige som den himmelske suveræn. Den romerske familiefader havde som 'livgiver' også retten til at være 'livtager'. Der er dog ifølge Foucault ikke tale om nogen ultimativ ret for suverænen, men var kun en ret, når enten hans eget liv blev bragt i fare af ydre fjender. I så fald kunne han befale undersåtterne at gå i krig, hvilket altså var en indirekte ret til deres liv og død. Eller han kunne idømme dem dødsstraf for oprør.

I denne forbindelse stiller Foucault spørgsmålene, som han dog ikke besvarer, hvorvidt det skal opfattes som Thomas Hobbes' kontraktmæssige overdragelse til fyrsten af den ret, alle i naturtilstan-

den (jus naturale) havde til at forsvare deres liv (2, p. 142 ff.), eller er det en følge af den særlige ret, suverænen får som ny, juridisk størrelse.

Ekskurs: Allerede den hollandske filosof Baruch de Spinoza tog, små 40 år efter Leviathan blev udgivet, afstand fra Hobbes' idé om en pagt eller kontrakt, men taler i stedet om den ret, som er *defineret* af folkets magt. (3, p. 44). Det er derfor ifølge Spinoza dybest set folket, der afgør suverærens styrke.

I den begrænsede og relativt moderne form taler Foucault om en "asymmetrisk ret" (1, p. 140), hvor suverærens magt over livet udelukkende gør sig gældende gennem døden:

"Det, man kalder retten til "livet og døden", er retten til at *lade* dø og til at *holde* i live. En ret, der jo symboliseres ved sværdet" (1, p. 140).

Netop denne sværdets samfundsform blev gennem tiderne ændret til en magt, der i højere grad er indstillet på at producere kræfter i befolkningen, få dem til at gro og ordne dem, snarere end at tilintetgøre dem. Siden 1800-tallets "omfattende blodbade på egne befolkninger" er "denne frygtindgydende dødsmagt" (begge citater 1, p. 141) blevet modsvaret af en magt, der vil kontrollere og regulere livet. Krige er ikke længere for suverænen, dennes ære eller en kamp om territorier, men er blevet et forsvar for hele befolkningen. "Massakrerne er blevet vitale" (1, p. 141) – er blevet et spørgsmål om overlevelse og biologiske eksistens.

"Det betyder, at magten i dag befinder sig og udøves på livets, artens, racens og befolkningens, massefænomenernes niveau" (1, p. 141).

Når krigsbilledet er trængt i baggrunden, sker der også en ændring i synet på dødsstraffen, der ligeledes er "sværdets ret" (1, p. 142). Den bliver i den nye verdensorden umoderne, en selvmodsigelse, når det i højere grad drejer sig om at sikre livet. Og det slår også igennem i opfattelsen af selvmordet, der tidligere (bl.a. betinget af kirkens indflydelse) blev betragtet som en forbrydelse og den enkeltes tilraning af retten til døden, men nu bliver forvandlet til den helt personlige og private ret til at dø for egen hånd.

"Man kunne udtrykke det sådan, at den gamle ret, til at *lade* dø eller *holde* i live, erstattes af en magt til at *lade* leve eller *sende* i døden" (1, p. 142).

Hermed er *biopolitikken* som del af biomagten, der omtales nedenfor, introduceret.

Biomagtens Janushoved

Foucault følger herefter to hovedspor, som han tidsfastsætter til henholdsvis fra det 17. århundrede og fra slutningen af det 18. århundrede, nærmere bestemt går skellet ved den franske revolution i 1789, der betinger et paradigmeskift. Med det første spor centrerede magten over livet sig om *disciplinen* over det menneskelige legeme, dvs. kroppen blev opfattet som en maskine og en politisk, anatomisk størrelse. Det andet spor drejede det sig om *kontrol* af befolkningens biologiske processer – ”*en befolkningens biopolitik*” (1, p. 143). Kroppen blev betragtet som art. Tilsammen udgør de to retninger *biomagten*, der udøves gennem en befolkningspolitik, dvs. gennem livet.

Dette sker gennem disciplinerende *magtinstitutioner* som skoler, internater, kaserner og værksteder mv., (hvoraf en del tidligere blev varetaget af kirken), samtidig med, at der lægges vægt på *magtteknikker* som demografi, statistik, offentligt sundhed osv. Der sker således ifølge Foucault en eksplosion af mange forskellige teknikker til underkastelse af legemerne og kontrol af befolkningen.

”Således indvarsles en ”bio-magts”æra” (1, p. 144).

Ikke mindst ideologien om læren om indlæring, dvs. viden, udgør ifølge Foucault den diskurs eller italesættelse af det felt, der for samfundet skaber rammerne for, at de to magtteknikker kan samordnes til en generel teori. Konkret viser det sig i det, Foucault kalder *seksualitetsinstallationen*, som er et af de vigtigste elementer i den nye magtteknologi. Herom senere.

”Denne bio-magt har, ingen tvivl om det, været et uundværligt element i kapitalismens udvikling; kapitalismen havde ikke kunnet vide sig sikker uden denne kontrollerende indsættelse af legemer i produktionsapparatet, gennem tilpasningen af befolkningsvækstens bevægelser til de økonomiske processer” (1, p. 145).

Men – som Foucault skriver, har kapitalismen også krævet såvel forøgelse af befolkninger som at disse styrkes, gøres anvendelige og lydige. Befolkningen skulle underkaste sig magten, der sikrede sig herredømmeforhold gennem sine magtteknikker.

”Tilpasningen af menneskenes akkumulation til kapitalens akkumulation, samordningen af menneskegruppernes vækst og produktivkræfternes vækst, samt den forholdsmæssige fordeling af profitten, har for en dels vedkommende været muliggjort ved bio-magts udøvelse under forskellige former og ad mangfoldige veje” (1, p. 148).

Disse udsagn gør på trods af terminologien dog langt fra Foucault til marxist.

Han er ikke af den opfattelse, at den ene slags samfund/magt erstatter det næste, men snarere at der er tale om en samtidig tilstedeværelse af forskellige dispositiver, der udtrykkes og fordeles forskelligt under den magt, som udgør en sammenkædning af styre, befolkning og politisk økonomi:

”Man har i virkeligheden en trekant: suverænitet-disciplin-styrende forvaltning, hvis primære genstand er befolkningen” (4, p. 654).

Livet i historien

Michel Foucault vælger dernæst et nyt spor: Livets indtræden i historien i form af menneskeracens liv, i videns- og magtordenen – ”livet indtrængen på de politiske teknikkers område” (1, p. 146). Her er det vigtigt at lægge mærke til, at Foucault ikke blot lægger vægt på magten, men igen også på viden; et emne han flere gange vender tilbage til. Denne historiske udvikling er betinget af øget befolkningstilvækst – der nødvendiggør et system til at styre masserne; menneskene bliver numre og tal – forøget fødevarerproduktion, begrænsning af epidemier og hungersnød mv. For Foucault betyder det, at ”døden ophører med at udpine livet direkte” (1, p. 146), og at ”en delvis beherskelse af livet forjog nogle af dødens truende farer” (1, p. 147). I denne situation kontrolleres og omformes livet af magt- og vidensprocedurerne. Mennesket får stadig større viden og kan stille visse forventninger til livet både som enkeltindivid og som del af et kollektiv, herunder stille krav til sundhedstilstanden. Ved i større grad at få magt over livet kunne mennesket dermed holde den tilfældige og skæbnebestemte død på afstand:

”For sikkert første gang i historien reflekteres det biologiske i politikken” (1, p. 147).

Når det ikke længere er vigtigt at true med døden, ”er det nu livet, der drages til ansvar af magten, som på denne måde tiltvinger sig adgang til selve legemet” (1, p. 147). For Foucault er det biologiske todelt. På den ene side taler han om ”bio-historie”, der er der hvor livet og historien mødes. På den anden side betegner han det, at livet opgøres som tal af vidensmagten, som ”bio-politik”.

Dog sker det nødvendigvis ikke uden modstand, hvilket jeg afslutningsvis vil komme nærmere ind på. I et senere interview forklarer han det med, at inden for rammerne af mulige svar, reaktioner,

virkninger og opfindelser, der åbner sig for den enkelte foran magtrelationen, er subjekterne frie i forhold til magten:

”Jeg har således aldrig villet sige, at vi altid sidder i fælden, men tværtimod, at vi altid er frie. Kort sagt, at der altid er en mulighed for at forandre tingene” (5, p. 297 ff.).

For at tydeliggøre den historiske vending, der har så vidtrækkende betydning for den enkelte i og med ændringen af magtstrukturen, omformulerer Foucault et klassisk udsagn af Aristoteles:

”Men det, man kunne kalde samfundets ”biologiske modernitetstærskel”, markeres af tidspunktet, på hvilket arten bliver et anliggende for de politiske strategier, den selv udvikler. I tusindvis af år forblev mennesket, hvad det var for Aristoteles: et levende dyr, der også har evnen til politisk eksistens; det moderne menneske er et dyr, i hvis politik dets eget liv som levende væsen sættes på spil” (1, p. 148).

Ekskurs: Ifølge den tysk-amerikanske filosof Hannah Arendt blev det ’politiske’ i Aristoteles definition af mennesket som *zōon politikon* fejloversat til latin med ’socialt’ (6, p. 54). Lidt bedre går det for Baruch de Spinoza, når han taler om, at ”Mennesket er et paa Samfundsliv anlagt Dyr ” (7, 35.anmrk., p. 153). Dog – som Spinoza et andet sted udtrykker det: ”Men are not born to be citizens, but are made so” (3, p. 61).

Den ændring, der finder sted ved, at mennesket som art bliver et mål for de politiske strategier, får ifølge Foucault store konsekvenser. Det kræver en ny udformning ikke blot af forholdet mellem historie og liv, men også mellem lov og norm. For med biomagtens vækst får *normen* forrang for loven. Der er tale om et retsligt tilbagetog. Lovens fornemste våben er døden og henviser derfor til sværdet. Men når normen bliver det centrale, må loven i stigende grad fungere som adfærdsregulerende norm. Mennesket kommer ind mellem lov og stat; det internaliseres.

”Det normaliserede samfund er det historiske resultat af en magtteknologisk omringning af livet” (1, p. 149).

Seksualiteten – blodet kontra kønnet

I og med at livet står i centrum, får kønnet en tilsvarende stor betydning, og det viser sig gennem kropdisciplineringer og befolkningsreguleringer – ”til en hel mikromagt over kroppen” (1, p. 150), og ”man gør seksualiteten til indikator for et samfunds styrke” (1, p. 151). Og Foucault fortsætter:

”Generelt bliver kønnet, som forbindelsesled mellem ”legemet” og ”befolkningen”, den centrale skydeskive for en magt, som snarere tilsigter at styre livet end at true med døden” (1, p. 152).

Tidligere talte magten gennem blodet – eksempelvis som slægt og rang samt som blod, der kunne udgydes, mens vi nu, skriver Foucault, lever i et køns- eller seksualitetssamfund. Derved ændrer magten atter karakter:

”Ved at tale om sundhed, afkom, race, artens fremtid og samfundet levedygtighed, taler magten *om* seksualiteten, *til* seksualiteten, som ikke er et symbol eller et mærke, men genstand og skydeskive. Det, der gør den så vigtig, er mindre dens knaphed eller dens skrøbelighed end dens stædighed, dens skjulte tilstedeværelse, det faktum at den overalt på samme tid er belyst og befrygtet” (1, p. 152 ff.).

Sprogligt fremgår det ikke helt klart, hvordan Foucault mener, at seksualiteten *både* kan være skjult og samtidig være belyst. Klarere står det, at man ved at kontrollere seksualiteten kan styre mennesker. På denne måde får seksualiteten ”*betydningsbærende værdi*”, kønnet erstatter blodet, og det medfører, at de vestlige samfund i løbet af det 19. århundrede gik fra ”*blodets symbolik* til *seksualitetens analytik*” (begge citater fra 1, p. 153). Fra suverænitet, blod, lov, krig og død til norm, viden, liv, disciplinering og regulering. Der er dog ikke tale om brud, snarere overlappinger, som jeg tidligere har påpeget, idet Foucault henviser til, at såvel blodet som loven på forskellig vis har præget forvaltningen af seksualiteten gennem næsten 200 år med racisme, nazisme, racehygiejne, folkedrab osv.

Psykoanalysen indskriver atter seksualiteten i lovsystemet ved at indsætte begæret i den gamle magtorden. Dette sker med seksualiseringen af kvinders legeme, børnenes liv, familieforhold og af et net af sociale relationer. Med *seksualitetsinstallationen* – der er direkte forbundet med kroppen, dens funktioner, processer, sanser og lystfølelse – indsætter magten *sexbegrebet*, hvilket skjuler magtens forbundethed med seksualiteten og tilslører, ”hvad magtens ”magt” består i” (1, p. 161).

Foucault uddyber dette med, at sex både behersker os og skjuler sin betydning – atter dette snigende og skjulte ved magten, som han også tidligere har været inde på.

”Der kan ikke være tvivl om, at sex blot er en ideal størrelse, som er nødvendiggjort af seksualitetsinstallationen og dens funktion. Man kan ikke forestille sig en autonom sexinstans, som først fremkalder seksualitetens mangfoldige virkninger på kontaktoverflade, der forbinder den med magten. Sex er tværtimod det mest spekulative, ideale og immanente element, der overhovedet findes i den seksualinstallation, som magten organiserer i indgreb i legeme, deres materialitet, deres kræfter, deres energi, deres sansning og deres lystfølelse” (1, p. 161).

Michel Foucault kalder det en ”fautiske pagt” (1, p. 162), som seksualitetsinstallationen frister og forblænder os til at indgå: ”I bytte for jeres liv skal I få selve det seksuelle, den seksuelle sandhed og suverænitet. Sex er vel døden værd” (1, p. 162). Sex er blevet et objekt for begæret, og det er seksualiteten, der fremkalder sex. Foucault mener ikke, at vi kan frasige os magtens indflydelse på vore liv og samtidig sige ja til sex. Det er derfor sexinstansen, vi skal gøre os fri af, hvis vi vil modsætte os magten. Magten har fået os til at tro på seksuallovens suverænitet, mens vi blev bearbejdet af seksualitetens magtmekanismer. Og Foucault slutter kapitlet med følgende:

”Det ironiske ved denne seksualitetsinstallation er, at den foregiver at kunne vise os vejen til vor ”frigørelse”” (1, p. 166).

Magtens placering

Som anført i min indledning vil jeg efter fremstillingen af Foucaults ’erstatningstese’ og de uddybninger og tilføjelser, som jeg undervejs har fundet relevante, i dette kortere diskussionsafsnit se nærmere på magtens placering.

Det er straks vanskeligere. For Foucaults diskursanalyse giver ikke direkte årsagsforklaringer på, hvad magten *er*, dens intentioner og væsen, men beskriver tingene som potentialitet, som effekt og som paradigma. Som udtryk for magtrelationer og magtmekanismer. Spørgsmålet, han stiller, er, hvilke faktorer der i moderniteten fører til magten og hermed regeringskunsten, sådan som de viser sig; som tilsynekomster i udøvelsen og som genealogi.

Ud fra denne tekst kan jeg ikke tolke, at Foucault som sådan vender sig mod magten. Snarere ser han den som et uomtvisteligt grundfænomen, hvor magten kan have forskellige 'ansigter'. Den er ikke (direkte) tillagt eller dikteret af eksempelvis klasse- eller interesseforhold. Tværtimod er magten jo (for det meste) skjult og tilsløret, som den f.eks. fremstilles som iboende seksualiteten (jf. mine p. 6 og 7).

I en del sekundær litteratur henvises der til, at når Foucault kun indirekte retter fokus på beskrivelsen af den nye biomagt, skyldes det, at han mere er interesseret i de forhold i livet, der modsætter sig magten, og som hermed skaber de subjektiverings- og livsformer, der undslipper biomagten. Dette ser jeg imidlertid lidt svagere belyst i selve teksten:

For først opregner Foucault alt det, som modstandskræfterne og århundredes kampe mod magtsystemet *ikke* er rettet mod: Ikke under påberåbelse og ønsket om genindsættelse af gamle rettigheder, ikke drømmen om Utopia, ikke krav om genoprettelse af retfærdigheden. Derimod er målet "livet – forstået som fundamentale behov, menneskets konkrete væsen, udviklingen af dets evner, mulighedernes fylde" (1, p. 150). Dette betegner han som en reel kampform, hvor livet som genstand for politikken tages på ordet og vendes mod systemet.

Men jeg har vanskeligt at se forskel på de krav, modmagten stiller, og det politiske svar herpå. For som jeg tolker det, er der tale om helt det samme:

"Således blev livet, snarere end retten, hovedanliggende i de politiske kampe, også selvom disse formuleredes igennem retskrav. "Retten" til livet, til legemet, til lykken, til behovstilfredsstillelsen, "retten" til, hinsides enhver undertrykkelse eller "fremmedgørelse", at genfinde alt det, man er, og alt det, man kan blive, denne "ret", der ville have været uforståelig for det klassiske retssystem, blev *det politiske svar* på alle nye retsprocedurer, som på deres side heller ikke kan hvile på suverænitets traditionelle ret" (1, p. 150, min kursivering).

Svaret fremgår derfor mere indlysende i Foucaults omformulering af Aristoteles (jf. min p. 5).

Et andet sted, hvor muligheden for modstand tydeligt træder frem, er i Foucaults konstatering af, at et brud med "den faustiske pagt" er afgørende. Ved at kunne frigøre sig fra det moderne samfunds

fastholden af sine borgere gennem deres seksuelle trang, ville mennesket ikke længere være slavebundet af sine egne behov i sin søgen efter frihed.

Som jeg tolker Foucault, ændrer magten ganske vist indholdsmæssig karakter, men undergår ikke nødvendigvis en formmæssig forandring. Det er ikke længere en ydre og central magt, der hierarkisk er tillagt en ophøjet suveræn, men i stedet ligger magten i menneskene selv. Reguleringen, disciplineringen og kontrollen har udartet sig til *selv*regulering, *selv*disciplinering og *selv*kontrol. Det er som med den engelske filosof Jeremy Benthams panoptikon – dog med den store forskel, at det ikke længere er én 'fangevogter', som konstant kan overvåge alle de 'indsatte' i 'fængslet' uden at disse kan se sig overvåget, men derimod at alle så at sige har dét handlerum, at de overvåger sig selv.

At magten er noget, der kommer nedefra, er ikke ensbetydende med, som jeg tidligere har gjort rede for, at den suveræne magt er forsvundet. Den er blot blevet delvist dækket af biomagten.

Magten er decentraliseret og allestedsværende samt udgør et netværk, hvor dispositivet er det, der foregår inden for dette netværk, af samfundets mindste enheder som de sociale relationer og samfundets institutioner. Som jeg tidligere har påpeget, er ikke mindst de vidensformidlende institutioner vigtige, idet viden for Foucault *altid også* er magt. Dertil kommer, at for Foucault er enhver relation også en magtrelation. Også loven som adfærdsregulerende norm i form af påbud, forbud, moral og etik er således indskrevet i menneskene, hvorved magten trænger stadig mere og mere ind i intimsfæren og først stopper, når den har inkluderet og gennemtrængt hele livet.

På en og samme tid har vi således to udtryksformer for magten: Overvågningssamfundets tydelige og hårde magt, *Big Brother*, og den mere 'bløde' og mere usynlige magt, der italesætter de biologiske forhold og seksualiteten: *Big Mother*. Begge voldsomt indgribende magter, nuvel, men trods alt har magten fjernet sig afgørende fra sværdet!

Litteratur:

1. Foucault, Michel: Viljen til viden, DET lille FORLAG, 1994.
2. Hobbes, Thomas: Leviathan, Informations Forlag, 2008.
3. Spinoza, Baruch de: Potitical Treatise, Hackett Publishing Compagny, Inc, 2000.
4. Foucault, Michel: La gouvernementalité, Dits et Écrit 1954-1988, bd. III, Éditions Gallimard, Paris, 1994 (Styringskunsten, Sagt og skrevet 1954-1988).
5. Dreyfus, Hubert og Rabinow, Paul: Deux essais sur le sujet et le pouvoir, Michel Foucault, un parcours philosophique, Éditions Gallimard, Paris, 1982 (To essays om subject og magt, Michel Foucault, en filosofisk løbebane).
6. Arendt, Hannah: Menneskets vilkår, Gyldendal, 2005.
7. Spinoza, Baruch de: Etik, fjerde del, oversat og kommenteret af Rasmussen, S.V., Levin & Munksgaards Forlag, 1933.